

Ida-Sofie Barkerud
Vilnius University

DOI: <https://doi.org/10.58215/ella.46>

Æi soL - soLa, men en sol - solen? – Om leksemets form og genus i talemålet i Trøgstad

Sammendrag

Flere norske dialekter står ovafor en overgang fra et tre-genus-system til et to-genus-system (se bl.a. Busterud et al., 2020; Lødrup, 2011; Stabell, 2016; Westergaard & Rodina, 2016). I denne artikkelen undersøker jeg hvorvidt den finnes en sammenheng mellom leksemets form og leksemets genustildeling i trøgstadmålet. Undersøkelsen er ei videreutvikling av forskninga i mi masteroppgave (Wiig, 2023), og baserer seg på talemålsopptak av 20 informanter i alle aldre fra gamle Trøgstad kommune. Studien undersøker leksem som har forskjellig uttale lokalt sammenligna med tilsvarende leksem i nivellert, «standard østnorsk» form, og genustildelinga disse har fått i entall. Studien sammenlikner også funnene med tidligere undersøkelser av genustildeling i både bokmål og talemål (se Lundquist et al., 2022; Kola, 2014). Det kommer fram at leksem med lokal form bøyes med feminine genusmarkører i langt større grad enn den tilsvarende nivellerte forma. I noen leksem har det oppstått et eksplisitt, bruksbasert skille hos noen informanter, hvor den lokale forma bøyes feminint, og den nivellerte forma bøyes maskulint. Jeg argumenterer for at både leksemets form og formenes frekvens i talemålet, også vil kunne påvirke genustildelinga, og at utviklinga hvor yngre talere bruker et to-genus-system, også i noen grad kan henge sammen med nivelleringsprosessen i landet hvor yngre talere bruker færre lokale former i sitt talemål.

Nøkkelord: Genusutvikling, genus, talemålsvariasjon, nivellering, dialekt, Østfold

«Æi soL – soLa», but «en sol – solen»? – About the form and gender of lexemes in the local dialect of Trøgstad

Abstract

Several Norwegian dialects are in the process of transitioning from a three-gender-system to a two-gender-system (see Busterud et al., 2020; Lødrup, 2011; Stabell, 2016; Westergaard & Rodina, 2016). This study examines whether there is a link between the form of the lexeme and its grammatical gender assignment in the local dialect of Trøgstad. This article is a further development of my MA thesis (Wiig, 2023) and is based on recordings of 20 informants of different ages from the old municipality of Trøgstad. The study investigates lexemes with a local pronunciation different from the levelled, “standard Eastern Norwegian” equivalent form, and the gender assignment of these forms in their singular forms. The findings are compared to earlier studies of gender assignment in both the written language Bokmål and in spoken Norwegian (see Lundquist et al., 2022; Kola, 2014). Findings indicate that lexemes in the local form are used with traditional feminine gender markers to a much larger extent than their levelled counterparts. For some lexemes, an explicit distinction has arisen between the levelled and the local form, where the same speaker uses masculine gender markers for the levelled form and feminine markers for the local form. I argue that both the form and the frequency of the lexeme in speech could affect gender assignment. I also argue that the development where younger speakers use a two-gender system might to some degree be tied to the general levelling process in Norway where younger speakers use fewer local forms in their speech.

Keywords: Grammatical gender development, genus, language variation, levelling, dialect, Østfold

1. Introduksjon

Flere norske dialekter opplever i dag en overgang fra et tre- til et to-genus-system. Denne overgangen innebærer et sammenfall mellom de tradisjonelle feminine og maskuline genusa til et felleskjønn som ofte følger tradisjonelt maskulint bøyingsmønster. Feminine kongruensformer i andre ordklasser faller også bort. Overgangen er dokumentert i flere områder (se bl.a. Busterud et al., 2020; Lødrup 2011; Stabell, 2016; Westergaard & Rodina, 2016). En stor del av forskningen har dokumentert *at* genusendringa skjer, men det er foreløpig lite forskning på *hvorfor* og *åssen* dette skjer.

Dialekten i Trøgstad er midt i overgangen fra et tre- til et to-genus-system (Wiig, 2023, s. 68). Denne artikkelen søker å undersøke forskjellen i bruk av genusmarkører i normerte og lokale former av de samme leksema i trøgstadmålet, og om utviklinga fra et tre- til et to-genus-system når visse former av et leksem tidligere enn andre. For å undersøke dette bruker jeg transkripsjoner av talemålsopptak av 20 trøgstinger i forskjellige aldre, og undersøker genustildelinga i tradisjonelt feminine leksem som har forskjellig lokal og nivellert form. Forskningsspørsmåla er som følger:

1. *Finnes det en sammenheng mellom leksemets form og leksemets genustildeling i trøgstadmålet?*
2. *Når overgangen fra et tre- til et to-genus-system den nivellerte forma raskere enn lokale form(er) av samme leksem?*

Å undersøke om det finnes en kobling mellom leksemets form og hvilken genustildeling leksemet får, vil kunne gi oss et nytt perspektiv på genusutviklinga i landet. Studien argumenterer for at genusutviklinga ikke er et aleinestående fenomen, men at nivelleringsprosessene ellers i landet, hvor lokale talemålsformer blir erstatta av mer overregionale former, også kan være deler av årsaka til utviklinga mot et to-genus-system.

2. Teoretisk bakgrunn

Språkendring er en gradvis prosess der flere og flere i et språksamfunn tar i bruk et nytt språkssystem på bekostning av det gamle (Weinreich, 1968, 155 – 157). Former både fra det nye og det gamle systemet vil altså sameksistere i samme språksamfunn i en periode, før det nye systemet har tatt helt over. Som Lundquist et al. (2022) noterer, kan utviklinga forventes å stabilisere seg over minst tre ulike nivåer i en språkutviklingsprosess: *det sosiolingvistiske nivået, det morfologiske nivået og det leksikalske nivået* (2022, s. 28). I denne artikkelen søker jeg å undersøke utviklinga på det *leksikalske* nivået i trøgstadmålet: Forandring på det leksikalske nivået når forskjellige deler av leksikonet til ulik tid, beroende på for eksempel semantiske og morfologiske klasser, muligens også konkrete substantiver (Lundquist et al., 2022, s. 28). Viss det stemmer at ei endring kan nå noen substantiv før andre, er det nærliggende å anta at visse former av det samme substantivet kan være påvirket av en grammatisk endring før andre former.

2.1 Genus

En klassisk definisjon av genus er at «genders are classes of nouns reflected in the behaviour of associated words» (Hockett, 1958, s. 231). Grammatisk genus forutsetter med det kongruens mellom substantiva og ord tilhørende andre ordklasse. Med Hocketts definisjon av genus forutsetter genus kongruens med ord tilhørende andre ordklasser, og suffiks utelates som genusmarkør. Dette samsvarer med flere studier av norske suffiks (se Lødrup, 2011, s. 132; Svenonius, 2016, s. 18). Genus er altså ikke en bøyingskategori for substantiva, men heller en grammatisk egenskap ved norske substantiv, som vises i formen på ord som samsvarsbøyes med substantiva (Kulbrandstad & Kinn, 2016, s. 197–198).

Substantiv i norske talemål har tradisjonelt vært delt inn i tre genus: hannkjønn/maskulinum, hunkjønn/femininum og intetkjønn/nøytrum (Kulbrandstad & Kinn, 2016 s. 197). Dette tre-genus-systemet er i dag under press, og er i ferd med å bli erstatta av et to-genus-system. I denne prosessen skjer det et sammenfall av hunkjønns- og hankjønnskategorien, hvor alle ord som samsvarsbøyes med tradisjonelle hunkjønnsst substantiv tar en tradisjonelt maskulin form. Dette resulterer i et to-genus-system bestående av felleskjønn (bøyd likt som tradisjonelt hankjønn, men ofte ennå med bestemthetssuffikset *-a* i entall: *en liten jente- den lille jenta*)

og intetkjønn (se Busterud et al., 2020; Lødrup, 2011; Stabell, 2016; Westergaard & Rodina, 2016).

2.2 Genusutvikling på det morfologiske nivået

Før man kan si noe om utvikling på det leksikalske nivået, er det nødvendig å redegjøre for noe tidligere forskning på det morfologiske nivået. Av dialektene som har blitt undersøkt når det gjelder overgangen til et to-genus-system, er oslomålet det målet som er nærmest trøgstadmålet både grammatisk og reint geografisk. Lødrup (2011, s. 132) fant at feminin kongruens var et marginalt fenomen hos yngre talere, men at disse talerne likevel hadde like mange *-a*-suffiks i bestemt form entall som eldre talere med langt mer feminin kongruens ellers i sine talemål. Videre argumenterer Lødrup argumenterer for at sjøl om *-a*-suffikset i bestemt form entall tradisjonelt har vært en feminin genusmarkør i oslomåla, har utviklinga ført til at suffikset snarere er en vanlig bøyingsmåte for ikke-nøytrale substantiv (f.eks. *en hytte - hytta*), da spesielt for yngre talere, som oftere har et to-genus-system heller enn et tre-genus-system (2011, s. 132).

Tradisjonelt har trøgstadmålet hatt feminin kongruens i flere ordklasser, likt Oslo-dialekten (se 2.5). Det vil være rimelig å anta at heller ikke i trøgstadmålet er *-a*-suffikset i bestemt form entall på tradisjonelt feminine substantiv *aleine* bevis på at en taler har et tre-genus-system, da det gamle oslomålet og trøgstadmålet tradisjonelt har liknende feminine former. Svenonius har foreslått at *-a*-suffikset i bestemt form entall enten kan representere feminint genus i tre-genus-dialekter, eller tilhøre deklinasjonsklassen «E-substantiv», altså substantiv som ender på *-e* i ubestemt form entall, i to-genus-dialekter (2016, s. 19). I Wiig (2023) kom det også fram at alle informantene, også de med et to-genus-system, tok i bruk *-a*-suffikset (s. 34).

2.3 Genusutvikling på det leksikalske nivået

I denne artikkelen undersøker jeg genustildelinga for leksem i lokal kontra nivellert form. Jeg følger Andreaou (2019), og regner et leksem som en abstrakt, syntaktisk-semantisk enhet. Ordene *kirke*, *kirken*, *kirkene*, *kjørrka* og *kjørrker* tilhører altså samme leksem.

Jeg baserer meg i stor grad på fordelinga til Stjernholm & Søfteland (2019), hvor det lokale talemålet er et talemål *med* lokale målmerker, mens et nivellert, «standard østnorsk» talemål *ikke* har disse lokale målmerka (2019, s. 120–121). En lokal form vil derfor ha lokale målmerker, mens en nivellert form *ikke* har lokale målmerker. Se videre forklaring av «standard østnorsk» nedafor.

På tross av at overgeneralisering av tradisjonelt maskuline genusformer altså er utbredt i overgangen fra tre- til to-genus-system, er det også tidligere dokumenterte eksempler der *feminine* genusformer blir overgeneralisert: I 1954 dokumenterte Beito genusskifte for en del leksem i skriftlig nynorsk sammenlikna med gammelnorsk (Beito, 1954, s. 7). Beito fant bl.a. at flerstava, tradisjonelt maskuline/nøytrale ord som ender på *–e* (norr. *–i*) i noen tilfeller hadde bytta genus til femininum i nynorsk (1954, s. 103). Denne overgangen i skriftspråket var størst i områder med jamvektsmål og *e*-mål (Beito, 1954, s. 103). Et eksempel er substantivet *skjære* (Beito, 1954, s. 102). I Wiig (223, s. 56) fant jeg tilfeller av både *ei stige* og *ei jentunge/ ei unge* i trøgstadmålet. Dette passer godt med Beitos funn fra 1954,

Nyere forskning har også dokumentert eksempler med overgeneralisering av den ubestemte, *feminine* artikkelen *ei* i skriftlige tekster (Enger, 2018, s. 242). Enger fant et mønster hvor den *feminine* artikkelen i noen tilfeller blir brukt for å referere til tradisjonelt *feminine* ord, dersom substantivet viser til et kvinnelig menneske i konteksten det blei brukt i, slik som *lærer* og *venn* (Enger, 2018, s. 242). Substantiva som har fått *feminin* artikkel *ei* i ubestemt form entall, beholder interessant nok likevel sitt tradisjonelle, maskuline suffiks i bestemt form (Enger, 2018, s. 242). I Wiig (2023) fant jeg også eksempler på dette: *ei jentunge*, *ei unge* og *ei mamma*. Disse substantiva beholdt *også* sitt tradisjonelle, maskuline suffiks i bestemt form i de tilfellene samme informant brukte bestemt form av ordet (s. 56). Enger mener dette kan vise åssen suffiks er mer «motstandsdyktige» for forandring enn frittstående, kongruerende ord (2018, s. 251).

2.4 Genusklassifisering i overgangsfasen mellom et tre- og to-genus-system

Lundquist et al. (2022) undersøker åssen spenninga mellom genusbruk i skriftlig bokmål og talt dialekt har ei innvirkning på genussystemet på individnivå (Lundquist et al., 2022, s. 29).

I undersøkelsen sammenlikna forskerne korpusdata av muntlig dialekt og skriftlig bokmål, med data fra en klassifiseringsstudie. Deltakerne fikk i klassifiseringsstudien presentert ett substantiv av gangen, og fikk beskjed om å velge tilsvarende ubestemt artikkel så raskt som mulig (Lundquist et al., 2022, s. 33).

Informantene fra studien kan deles inn i tre grupper: ei stabil to-genus-gruppe, ei stabil tre-genus-gruppe, og ei ustabil gruppe (Lundquist et al., 2022, s. 50–51). I den stabile to-genus-gruppa blir ikke vekslinga mellom *–a* og *–en* i bestemt form entall assosiert med grammatisk genus. Suffiksvekslinga blir sannsynligvis heller assosiert med substantivets bøyingsklasse i denne talergruppa. Lundquist et al. mener derimot at vekslinga mellom artiklene *ei* og *en* sannsynligvis tolkes som et stilistisk valg av talere med et to-genus-system (2022, s. 51). Både talerne i den stabile tre-genus-gruppa, og talerne den ustabile gruppa, oppfatter derimot *–a* i bestemt form entall som markør for feminint genus, og *–en* som markør for maskulint genus (Lundquist et al., 2022, s. 51). Den stabile tre-genus-gruppa er konsekvente under klassifiseringstesten, men disse informantene brukte noe lengre tid på å klassifisere feminine ord med høy frekvens av *–en* i bokmål, noe forskerne tolker som usikkerhet som viser at input fra bokmål har en indirekte innvirkning på disse informantene (Lundquist et al., 2022, s. 50–51). Den ustabile gruppa viser også usikkerhet under klassifiseringa. Ord med høy frekvens av *–en* i skrift blir ofte klassifisert som maskuline, mens ord med høy frekvens i talemålet med *–a/ei* i større grad blir klassifisert som feminine (Lundquist et al., 2022, s. 51).

Lundquist et al. mener resultatene fra studien kan antyde at språkinnlæreren både ser ubestemt artikkel *ei* og bestemthetssuffikset *–a* som feminine markører, muligens også leksem med *–e* som stammevokal. Høy input fra skriftspråket, hvor artikkelen *ei* og *–a*-suffikset ofte mangler, kan bidra til reversering av denne innlæringsprosessen (2022, s. 51). Avslutningsvis spør Lundquist et al. seg om tilgang på den lokale dialekten kan ha innvirkning på innlæringsprosessen av genus-systemet, og om talere med tilgang på den tradisjonelle, lokale dialekten har større sannsynlighet til å tilegne seg et tre-genus-system enn talere som i stor grad kun har tilgang på en nivellert versjon av den lokale dialekten (Lundquist et al., 2022, s. 52).

2.5 Genusbruk i bokmål

Når genusbruk i bokmål har en beviselig effekt på taleres genussystem (se Lundquist et al., 2022), vil det være relevant å se litt på hvilke rettskrivingsregler som finnes for genusbruk i bokmål, og den faktiske genusbruken til bokmålsbrukere:

Etter rettskrivingsreformen av 2005 blei suffiksa *-a* og *-en* i bestemt form entall likestilt i alle hunkjønnsord (Vikør, 2022). Tre-genus-systemet er valgfritt i bokmål, og man kan enten bruke de tre tradisjonelle genusa, eller man kan bruke et to-genus-system med intetkjønn og felleskjønn (Språkrådet, 2023). Feminin bøyning av leksem i bokmål er synkende, og på bakgrunn av sin undersøkelse over genusbruk i de norske skriftspråka anbefalte Conzett å fjerne femininum fra bokmålsnormen i svært mange leksem (2020, s. 43–44). Til sammenlikning anbefalte han tillegg av femininum i kun *to* ord: *låt* og *gørr* (s. 45).

I 2014 undersøkte Kola bruk av radikale og konservative former i bokmålstekster på tvers av sjangre. Som en del av undersøkelsen, så hun på variasjon i suffiksbruk i bestemt form entall på substantiv med valgfri ending *-a/-en* (Kola, 2014, s. 59). I de undersøkte tekstene kom det fram at *-a*-suffikset i gjennomsnitt brukes i kun 24% av alle feminine substantiv. Hun fant også at *-en*-suffikset blei brukt i større grad på abstrakte substantiv, mens *-a*-suffikset blei brukt oftere på de fleste konkrete substantiva i undersøkelsen (Kola, 2014, s. 63). Kola fant også at radikale former (herunder *-a*-suffikset) oftere blei brukt i mer uformelle tekster, mens de konservative formene blei brukt i mer formelle sammenhenger (2014, s. 84–89). Dette antyder altså at variasjonen kan være både situasjonelt og leksikalsk knytta.

2.6 Trøgstadmål

Trøgstadmålet er et østfoldmål, og hører til indremåla i Østfold (Andersen, 1978, s. 276). I nord grenser trøgstadmålet til romeriksmåla, og denne plasseringa gjør at trøgstadmål bærer preg av å være et overgangsområde fra østfoldmål til romeriksmål (se Hoff, 1965, s. 326). For en grundigere gjennomgang av målmerker i østfoldmål, indremål og trøgstadmål, se Hoff (1965), Andersen (1978), Løvestad (2014), Stjernholm & Søfteland (2019) og Wiig (2023).

2.6.1 Genusmarkører i trøgstadsmål

I trøgstadsmål har substantiv tradisjonelt tre genus, hannkjønn, hunnkjønn, og intetkjønn, likt som i mange andre dialekter (Løvestad, 2014, s. 254–255).¹ I entall tar maskuline substantiv artikkelen *en* i ubestemt form, og får suffikset *–en/–n* i bestemt form. Feminine substantiv tar artikkelen *ei* i ubestemt form (uttalt *æi/æ*), og får suffikset *–a* i bestemt form. Både maskuline og feminine substantiv får flertallsformene *–ær/–æne* eller *–er/–ene* (Løvestad, 2014, s. 254–255). I trøgstadsmål er det altså kun i entall at maskuline og feminine substantiv har forskjellig bøyning.

Tradisjonelt maskuline jamvektssubstantiv har fått endingsvokalen *–a* i ubestemt form entall, og bestemthetssuffikset *–an*: f.eks. *en hara – haran* (Løvestad, 2014, s. 253). Noen tradisjonelt maskuline jamvektsord, som bl.a. *nasa* og *haka*, har i flere tilfeller blitt feminine i trøgstadmålet. Dette er i tråd med utviklinga fra maskulinum til femininum som Beito har funnet i noen ord (1965, s. 103). I tilfellene hvor substantiva har «bytta» genus, har jamvektsorda beholdt sine maskuline jamvektsformer og tilhørende bestemthetssuffiks, men tar feminin ubestemt artikkel; f.eks. *ei nasa – nasan* (Wiig, 2023, s. 7).

Avslutningsvis vil jeg også nevne at trøgstadmålet tradisjonelt har hunkjønnskongruens i fire andre ordklasser: possessiver i entall (*mi*, *di* og *si*), adjektivet *lita/litta*, anaforiske pronomen for ikke-menneskelige substantiv som f.eks. *klokke* og *padde* («hva er klokka?», «*ho* er tre»), og i kvantorene *inga/noa* (se Lødrup, 2011, s. 122). Disse vil ikke bli via nærmere oppmerksomhet i denne artikkelen.

2.7 «Standard østnorsk» og dialektnivellering

Vi har ikke et offisielt standardtalemål i Norge (Mæhlum, 2009, s. 10). På tross av dette argumenterer Mæhlum for at det finnes en varietet som *de facto* fungerer, og oppfattes, som et norsk standardtalemål og normideal, nemlig varietetten som på fagspråk ofte omtales som bl.a. «standard østnorsk» (2009, s. 13). Denne varietetten blir blant ‘vanlige folk’ ofte kalt for «å snakke bokmål», «oslomål», eller «østlending» (Mæhlum, 2009, s. 13). Sandøy argumenter

¹Det er verdt å merke at Løvestad omtaler *båstadmålet* i Trøgstad. Som førstespråkstaler av trøgstadsmål mener jeg likevel at genussystemet kan generaliseres til å også gjelde trøgstadsmål som helhet.

på si side for at denne varieteten ikke er et norsk standardtalemål, men heller en 'prestisjedialekt' (2009, s. 28). Denne artikkelen vil ikke ta stilling til om «standard østnorsk» er et norsk standardtalemål eller ikke, men anerkjenner den opphøyde statusen varieteten har fått.

Det er ikke helt uproblematisk å definere hvilke trekk som inngår i varieteten «standard østnorsk», og Mæhlum skiller mellom en «konservativ» standard på den ene sida, som tradisjonelt har vært forbundet med Oslo vest-språk, og en «radikal» standard som tradisjonelt har vært forbundet med Oslo øst-språk (2009, s. 14). I denne artikkelen baserer jeg meg på Stjernholm & Søftelands definisjon av «standard østnorsk» som «'osloliknende' uten lokale innslag» (2019, s. 120). Jeg definerer «standard østnorsk» som et to-genus-talemål på bakgrunn av at Lødrup allerede i 2011 skreiv at: «... femininum er en utrydningstruet art i Oslo-dialekten. To-genus-systemet i den tradisjonelle vestkantdialekten er i ferd med å overta» (s. 133).

I nyere tid har den norske språkendringa først og fremst vært prega av *dialektnivellering*, altså at språktrekk med en mer avgrensa utbredelse, eller som oppfattes som «breie», har en tendens til å bli erstatta av former med et større regionalt eller nasjonalt bruksområde (Mæhlum & Røyneland, 2012, s. 126). Denne utjamninga av dialektene skjer på et nasjonalt nivå, og talemål i alle deler av landet har en tendens til å bli likere hverandre (Mæhlum & Røyneland, 2012, s. 127). Nivelleringsprosessene foregår på ulike språklige nivå, og kan påvirke både lydverket, bøyningsverket, syntaks og leksikonet (Mæhlum & Røyneland, 2012, s. 127).

3. Metode

I denne studien har jeg undersøkt genustildelinga i talemålet til 20 trøgstinger. Materialet stammer fra datainnsamlinga til mi masteroppgave. Videre i dette kapitlet vil jeg redegjøre for datainnsamlingsmetoden jeg benytta meg av (se Wiig, 2023, s. 22–32 for detaljer), for deretter å redegjøre for variabelutvalg og analysemetode i denne studien. Masteroppgava søkte å undersøke et større spekter av både sosiale, situasjonelle og språklige variabler, og disse blir redegjort for fordi de er relevante for å forstå åssen datainnsamlinga foregikk. Flere

av disse variablene blir derimot ikke diskutert videre i denne artikkelen (se 3.3 for variabelutvalg).

I masteroppgava undersøkte jeg hvorvidt talere fra Trøgstad endrer talemålet sitt fra et markert til et nivellert talemål etter situasjon, og hvorvidt bruk av feminine former er situasjonsavhengig (se Wiig, 2023, s. 1). I studien kom det fram at kun 6/20 talere endra talemålet sitt etter situasjonene i opptaka, og at kun to av disse 6 også endra genussystemet sitt når de tok i bruk et nivellert talemål (Wiig, 2023, s. 69). I denne artikkelen vil jeg vise at variasjon i genustildeling av de forskjellige formene av samme leksem ikke nødvendigvis kan forklares med at de gjør et varietetsbytte.

3.1 Utvalg og rekruttering av informanter

For å velge ut kandidater til undersøkelse av talemålet blant trøgstingene, benytta jeg meg av dialektologiske kriterier. Informantene måtte ha minst én forelder fra området, og ha tilbragt over halvparten av barndommen sin i kommunen. De måtte dessuten ha bodd i området i over halvparten av livet sitt totalt. Dersom jeg skulle utelukke alle trøgstinger som har bodd andre steder i løpet av livet, ville mulige informanter blitt begrensa til et svært lavt antall. Med kriteriene jeg brukte åpna jeg for at flere som identifiserer seg som trøgstinger fikk mulighet til å delta, noe som økte antallet mulige informanter i området. Jeg baserte meg i stor grad på sjølrekruttering, og la ut informasjon om prosjektet mitt i sosiale medier, og tok også kontakt med Trøgstad ungdomsskole for å få hjelp til å informere elevene ved skolen om prosjektet. Under rekrutteringa var jeg tydelig på at alle som oppfylte kriteriene var velkomne til å delta, og at det ikke var et krav om å føle at man sjøl prata «godt nok» trøgstadsmål. Rekrutteringa resulterte i 20 informanter, hvorav 6 var elever (12-16 år), 8 var voksne (18-64 år), og 6 var pensjonister (65+ år).²

3.2 Datainnsamlinga

Datainnsamlinga i studien blei gjennomført i to deler med hvert sitt lydopptak. I det første opptaket blei informantene gruppert sammen i par for å gjøre ei par-oppgave. Under dette

² For å sortere disse har jeg brukt informantkodene: E=elev, V=voksen, P=pensjonist og J/K=jente/kvinne, G/M=gutt/mann. Disse er også nummerert. EJ02 er altså en jenteelev, mens PM01 er en pensjonert mann.

opptaket skulle informantene samarbeide om å lage ei historie ved hjelp av ei rekke bilder, uten at jeg var til stede i rommet. Informantene fikk tildelt hver sin konvolutt med bilder. De fikk beskjed om at etter jeg hadde forlatt rommet, skulle de åpne konvoluttene, og ta ut ett og ett bilde annenhver gang og vise det til den andre, før de la det ned på bordet mellom seg. Når de viste hverandre bildene, skulle de bruke setninga «Jeg har en/ei/et ____». Etter at informantene hadde vist hverandre bildene skulle de bruke alle bildene til å lage ei historie. I bildeutvalget var det både tradisjonelle hankjønns-, hunkjønns- og intetkjønnssubstantiv. Informantene fikk 15 minutter på å løse begge disse oppgavene, og noen brukte hele tida, mens andre brukte kortere tid.

I det neste opptaket intervjuet jeg informantene individuelt. Først gjennomførte jeg et semistrukturert intervju om språkholdninger og oppfatninger. Etter intervjuet blei det gjennomført ei elisiteringsoppgave med bilder. Under denne delen viste jeg informantene en PowerPoint bestående av de samme bildene de fikk utdelt under par-oppgava, med tilhørende spørsmål for å elisitere produksjon av variablene. Under begge delene av dette opptaket fikk informantene beskjed om å se for seg at de var på et jobb-intervju i Oslo, for å simulere en mer formell situasjon (se Wiig, 2023, s. 26–27), og dermed få informantene til å trekke på et mer formelt talemålsregister enn under det første opptaket. Jeg tok også sjøl i bruk et nivellert, «standard østnorsk» talemål, for å forsterke simuleringa om å være i Oslo, og det å snakke med en som ikke er fra området. Under elisiteringa passa jeg på å ikke sjøl si orda jeg elisiterte, for å ikke påvirke informantenes uttale.

3.3 Variabelutvalg og analysemetode

Sjøl om datainnsamlinga blei gjennomført i to deler, vil jeg i denne artikkelen behandle datamaterialet enhetlig. Masteroppgava søkte å undersøke et breiere spekter av variabler, men denne artikkelen undersøker leksemets former uavhengig av situasjon. Faktorer som påvirker enkeltdeltakernes produksjon undersøkes heller ikke systematisk.

3.3.1 Leksemutvalg

For å undersøke om det er en sammenheng mellom hvilken genusform som blir tatt i bruk, og hvilken form leksemet har, har jeg talt opp alle tradisjonelt feminine leksem hvor det finnes

en lokal form som er forskjellig fra den nivellerte forma. Som «nivellert form» har jeg valgt å gå ut ifra den «standard østnorske» uttalen av ordet, altså uttalen uten noen av de lokale dialekttrekka. Ei form har blitt definert som lokal dersom den har ett eller flere av de lokale målmerkene. Utvalget av målmerker i denne artikkelen baserer seg på hvilke målmerker som var til stede i de lokale leksema i materialet, disse målmerka er: tjukk l, åpning/senkning, førsteleddstrykk i importord og jamvekt (se gjennomgang i 2.5.1). Formene *'hiss*torie og *so*L vil altså regnes som lokale, mens *historie* og *sol* regnes som nivellerte. I analysene inngår både ord som *sol* og *kirke* som blei elisert ved hjelp av bildene i eksperimentet, og andre tradisjonelt feminine ord som blei brukt spontant av deltakerne under opptaka.

Jeg har tatt i bruk min egen intuisjon som morsmålstaler av trøgstadmålet for å avgjøre om et leksem tradisjonelt har vært feminint i trøgstadmålet. I leksem der jeg har vært under tvil, har jeg rådført meg med andre trøgstinger blant venner og familie. Videre har jeg valgt å kun inkludere leksem som er oppført om hunkjønn i minst ett av skriftspråka våre, for at alle orda skal kunne sammenliknes med genustildeling i skriftspråket. En del leksem forekommer kun i nivellert form i materialet. De inkluderes likevel i analysen om det finnes en potensiell lokal form som kjennes igjen av dialektbrukere og som fortsatt er i bruk i andre sammenhenger. Totalt inngår 23 substantiv i studien (se vedlegg 1 for ei liste over alle substantiva).

3.3.2 Genusmarkører

I gjennomgangen av genusutviklinga på det morfologiske nivået (se 2.2), kom det fram at *–a*-suffikset aleine ikke er nok for at en taler skal kunne sies å ha et tre-genus-system (Lødrup, 2011, s. 132), og dette samsvarer med Hocketts definisjon av genus (1958, s. 231: se 2.1). Dette vil da si at det for *taleren sjøl* kreves at taleren også tar i bruk feminin kongruens i andre ordklasser, og at bruk av *–a*-suffikset ikke aleine er nok bevis for et tre-genus-system. Vi kommer til å se at tre av talerne i undersøkelsen har et gjennomført to-genus-system (se 4), og for disse tre talerne er *–a*-suffikset aleine altså ikke en genusmarkør.

Samtidig kom det fram av resultatene fra Lundquist et al. (2022, s. 51: se 2.4) at talere som *har* et tre-genus-system (både de med et stabilt system, og de med et ustabilt system) sannsynligvis oppfatter *–a*-suffikset som genusmarkør, både i egen tale/skrift, og i *andres* (s.

51). Dette vil da være gjeldende uansett om samtalepartneren som brukte *-a*-suffikset har et to- eller et tre-genus-system.

På tross av at tre talere tok i bruk et to-genus-system (se 4.), vil jeg likevel inkludere disse talernes forekomster av de forskjellige leksema. Sjøl om det er sannsynlig at de *sjøl* ikke oppfatter vekslinga mellom bestemthetssuffiksa *-a/-en* eller artiklene *en/ei* som genusmarkører (se Lundquist et al., 2022, s. 50), vil *samtalepartnerne* deres oppfatte både *-a*-suffiks og *ei* som genusmarkører dersom de *sjøl* har et tre-genus-system (Lundquist et al., 2022, s. 51).

Jeg forholder meg til Lødrups (2011) klassifisering av suffikset i analysen av *talernes* genussystem, der suffikset *aleine* altså ikke er en genusmarkør. I analysene av *ordformene i seg sjøl* vil jeg likevel anse *-a*-suffikset som assosiert med feminint genus, uavhengig av hvilken taler som har brukt forma. I det videre vil jeg omtale også suffiksene som genusmarkører for enkelthets skyld: *-a*-suffikset omtales da som feminin genusmarkør, og *-en* omtales som maskulin genusmarkør.

I trøgstadmålet har det tradisjonelt kun vært forskjell på genusmarkørene i entallsformene, da flertallsformene bøyes likt (Løvestad, 2014, s. 254–255). Variablene for genusmarkører blir derfor de ubestemte artiklene *en* (maskulinum) og *ei* (femininum), og bestemthetssuffiksa *-en* (maskulinum) */-a* (femininum) i entall (se 2.6.1.). I tillegg har tradisjonelt maskuline jamvektsord som har bytta genus i visse tilfeller beholdt bestemthetssuffikset *-an* (Wiig, 2023, s. 7), og jeg har valgt å inkludere *-an*-suffikset som en egen variabel i mitt materiale.

3.3.3 Analysemetode

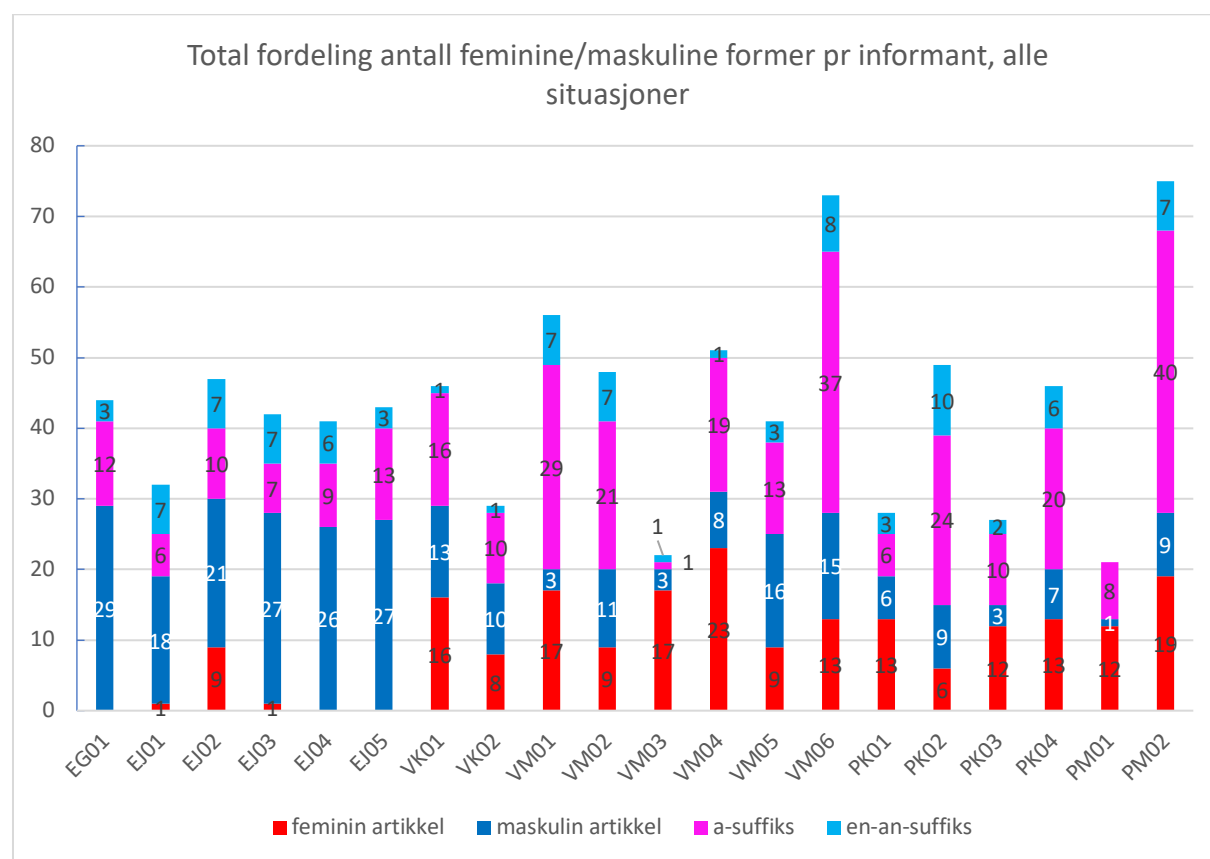
For å analysere datamaterialet har jeg talt opp og sortert alle forekomstene av leksem som har forskjellig lokal og nivellert form i trøgstadmålet. Jeg talte opp antallet feminine kontra maskuline genusmarkører brukt i lokal kontra nivellert form av leksema. Jeg undersøkte deretter de 6 leksema som hadde forekomster i både ubestemt og bestemt form både i lokal og nivellert form, og i tillegg blei leksem som hadde 30+ forekomster fordelt på over halvparten av informantene undersøkt nærmere: *kirke*, *historie*, *sol*, *padde*, *avis*, og *dialekt*.

4. Resultater

Først vil jeg gi oversikt over den totale fordelinga av bruk av feminine/maskuline genusmarkører i bestemt/ubestemt form av *alle* de tradisjonelt feminine leksema i datamaterialet. Her er altså alle leksem som tradisjonelt har vært feminine både i trøgstadmålet og i minst ett av skriftspråka våre inkludert, uavhengig om de har forskjellige former i nivellert/lokal form eller ikke.

Figur 1

Total fordeling feminine/maskuline former per informant, alle situasjoner

Som det framgår av figur 1, ser vi at tre informanter i elevgruppa ikke tok i bruk feminin ubestemt artikkel i det hele tatt: EG01, EJ04, og EJ05. Sjøl om også disse har tatt i bruk *-a-*suffikset, er dette ikke aleine nok bevis for et tre-genus-system (se Lødrup, 2011, s. 132), noe som betyr at disse tre informantene har brukt et gjennomført to-genus-system.

Wiig (2023, s. 49) fant ut at det var kun 6/20 informanter som gjorde ei situasjonsbasert endring i talemålet sitt under opptaka: VK01, VK02, VM06, EJ01, EJ02, og EJ05 (Wiig, 2023, s. 49). Av disse var det kun to informanter som gjorde ei situasjonsbasert endring også i bruk av feminine former: EJ01 og EJ02. EJ02 brukte færre feminine former når hun prata med meg (en hun ikke kjenner) under intervjudelen, og brukte et «standard østnorsk» talemål. EJ01 brukte flere feminine markører i gruppeoppgava, hvor hun samarbeida med EJ02 som brukte feminine former oftere (Wiig, 2023, s. 53 & 62–63). Der de andre fire informantene gjorde situasjonsbaserte endringer, var det kun i bruk av lokale dialektmarkører, heller enn endring av genussystemet (Wiig, 2023, s. 53).³ I det videre skiller jeg ikke mellom de ulike situasjonene.

4.1 Feminine former i lokale og nivellerte leksemformer

Tabellen nedafor viser den totale fordelinga av andelen feminine former på de lokale kontra de nivellerte formene av leksema i materialet.⁴

Tabell 1

Andelen feminine former fordelt mellom lokale og nivellerte former av leksema

Substantiv	Feminin ubestemt artikkel	–a-suffiks	Jamvektssuffiks
Total lokal	52/81 (63%)	88/102 (86%)	6/6 (100%)
Total nivellert	14/108 (13%)	65/104 (62%)	-

Det framgår av tabell 1 at man kan se en tydelig forskjell i bruk av feminine former i lokale kontra nivellerte former av leksema. –a-suffikset er som venta mer stabilt enn den ubestemte artikkelen, som det framgår at er uvanlig med nivellerte former. Suffikset brukes likevel i over halvparten av tilfellene, også i nivellerte former. Jamvektssuffikset –an blei alltid bruk i bestemt form entall av lokale jamvektsformer.

³ For nærmere diskusjon av informantenes tilpasninger til situasjonene, se kapitel 5 og 6 i Wiig, 2023.

⁴ For full oversikt over alle leksema og antall forekomster, se tabell 2 i vedlegg 1.

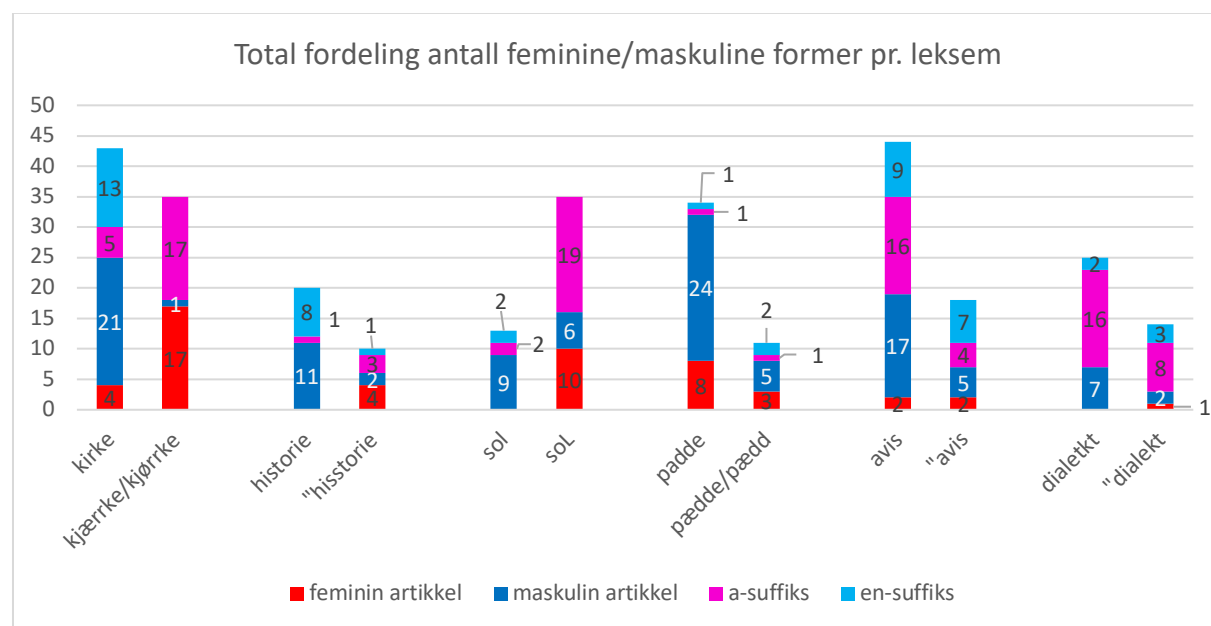
4.2 Er det et skille i genustildelinga mellom nivellerte og lokale former?

Som det framgår av tabell 2 i vedlegg 1, er det svært mange av leksema som ikke har forekomster enten i ubestemt eller bestemt form, eller som ikke har forekomster av den tilsvarende nivellerte eller lokale forma i det hele tatt. Kun 6 av de 23 leksema med forskjellige lokale og nivellerte former hadde forekomster av begge formene både i ubestemt og bestemt form, og hadde i tillegg flere enn 30 forekomster i entall fordelt på over halvparten av informantene: *kirke*, *padde*, *avis*, *dialekt*, *historie*, og *sol*.

Av disse 6 leksema er det kun *kirke*, *padde*, *avis*, og *sol* som eksplisitt blei elisitert i intervjuopptaket (se Wiig, 2023, kap. 4 for nærmere gjennomgang av metode), og disse leksema har derfor langt flere forekomster enn *historie* og *dialekt*. Dette gjør også at ikke alle leksema har forekomster hos alle informantene. På grunn av at informantene var i fri tale under et av opptaka (se 3.2), er det også varierende hvor mange forekomster det totalt er av hvert leksem. Figur 2 viser fordelinga av former for de seks leksema som blei brukt i både bestemt og ubestemt i både lokal og nivellert form:

Figur 2

Total fordeling feminine/maskuline former per leksem

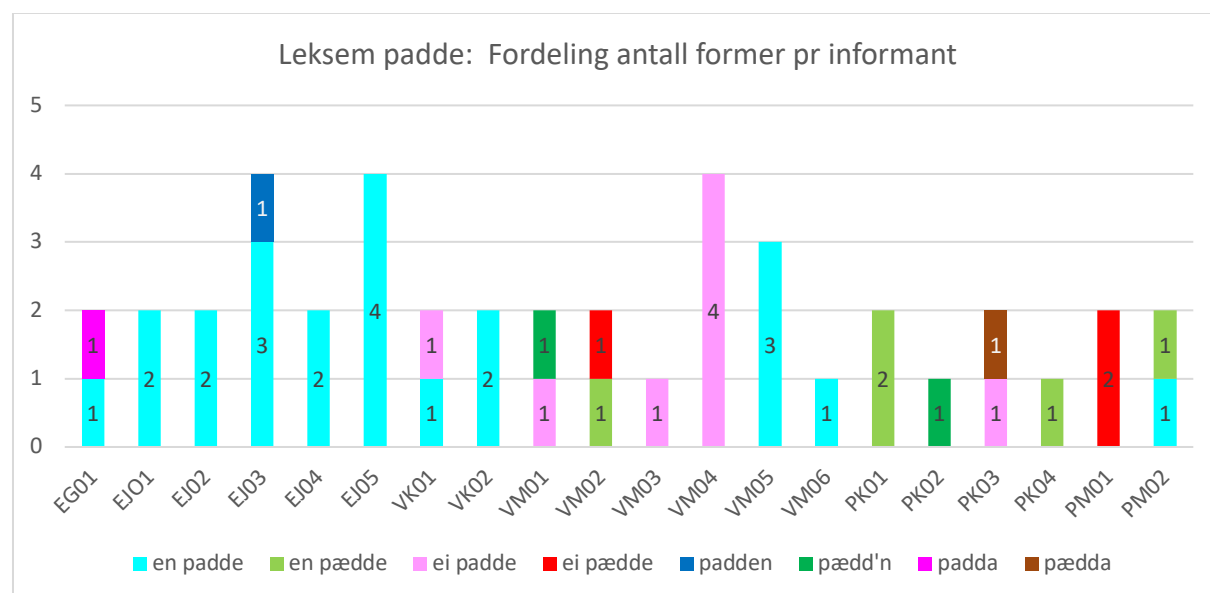
Som det framgår av Figur 2, kan vi se at feminine genusmarkører tydelig opptrer oftere i den lokale forma enn i tilsvarende nivellert form i leksema *kirke*, *historie*, og *sol*. Dette gjelder både bruk av bestemthetssuffikset *-a* og den ubestemte artikkelen *ei*. Alle disse tre leksema følger det mønsteret vi kan se i tabell 1, hvor lokal form oftere har feminine genusmarkører enn den nivellerte forma.

Fordelinga av feminine og maskuline genusmarkører er noe jammere i leksema *avis* og *dialekt*. I disse leksema ser vi at den maskuline artikkelen blir brukt oftere i ubestemt form, både i lokal og nivellert form. En interessant ting å merke seg er at *-a*-suffikset blir brukt oftest i den *nivellerte* forma av disse leksema.

Leksemet *padde* har en tydelig overvekt i bruk av maskulin artikkel i begge formene, da spesielt i den nivellerte forma. Leksemet har dog kun 5 forekomster til sammen i bestemt form på tross av at det er et av de eliserte leksema, et antall som ikke er nok til å si noe om suffiksfordelinga. Se figur 3 for total fordeling av former fordelt på informantene:

Figur 3

Leksemet padde: Fordeling antall former per informant

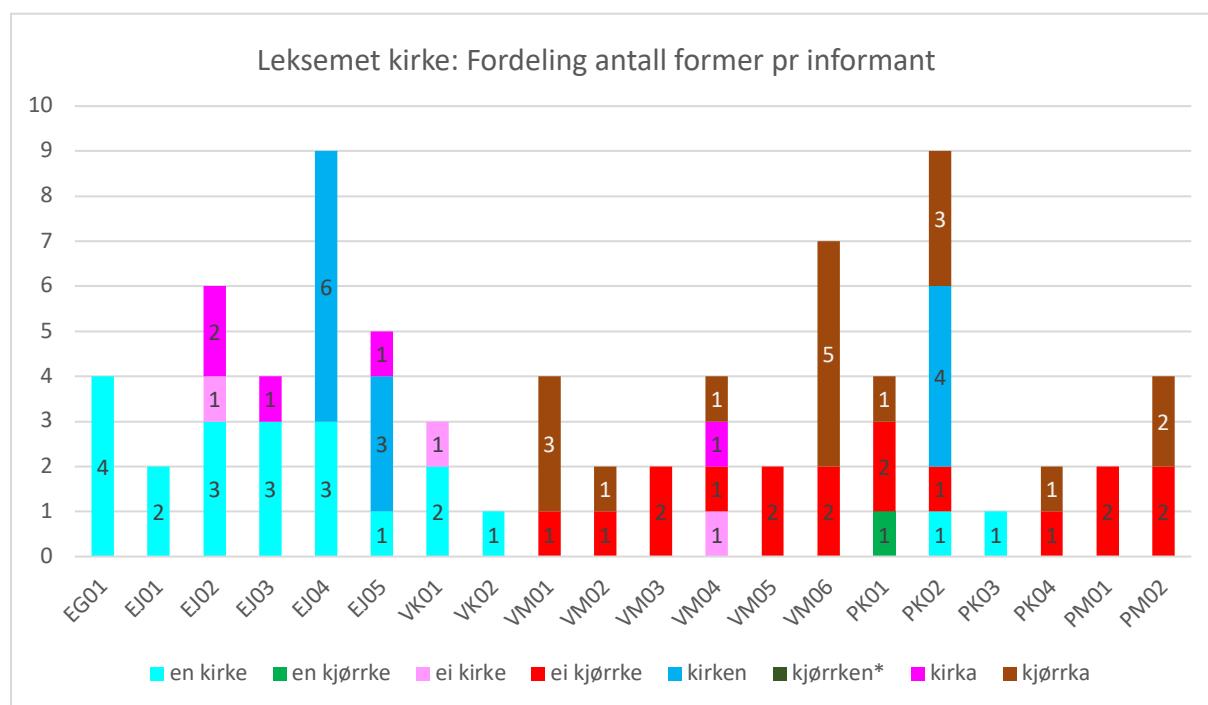

4.2.1 Kirke, historie, og sol

For de tre leksema *kirke*, *historie* og *sol* var det altså et tydelig skille i genusmarkører mellom den lokale og den nivellerte forma. Figur 4–6 viser fordelinga av former og genusmarkører per informant for hvert leksem.

Figur 4

Leksemet kirke: Fordeling antall former pr informant

Note: "kjørrken" har ingen forekomster i materialet

Som det utgår av figur 4 har alle informantene brukt leksemet *kirke* i ubestemt form entall. Det er kun ett tilfelle av *ei kirke* og *en kjørrke*, men langt flere tilfeller av *en kirke* og *ei kjørrke*. Informantene som bruker maskulin artikkel i nivellert form (*en kirke*), har noen tilfeller av tradisjonelt feminint bestemthetssuffiks (*kirka*). Sjøl om PK01 har et eksempel på *en kjørrke*, er det ingen informanter som har produsert maskulint bestemthetssuffiks i lokal form (*kjørrken*). Vi ser også at VM04 konsekvent har bøydd leksemet feminint, både i nivellert og i lokal form.

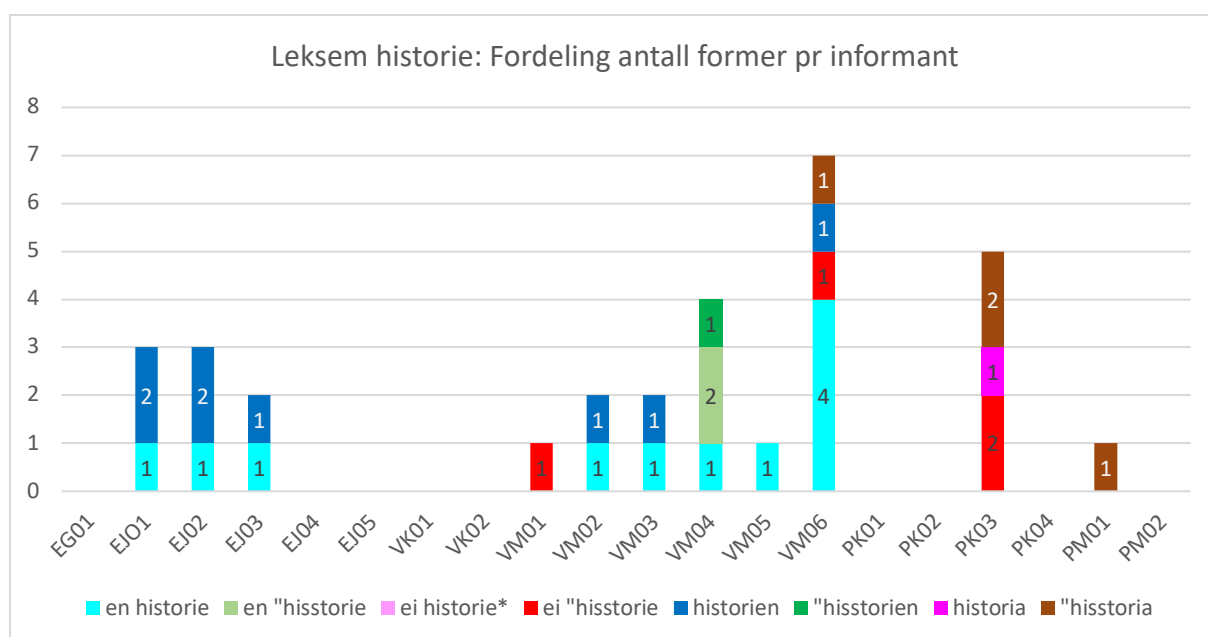
Som det framgår av figur 4 ser vi at PK02 er en av informantene med flest forekomster av leksemet. Vi ser også at denne informanten har gjort et eksplisitt skille i genustildeling av

leksemet basert på om hun har brukt den nivellerte forma *kirke*, eller den lokale forma *kjørrke*.

Det var kun 11 av 20 informanter som hadde forekomst av leksemet *historie*. Figur 5 viser fordelinga av former for dette leksemet.

Figur 5

Leksem historie: Fordeling antall former pr informant

*Note: «ei historie" hadde ingen forekomster i materialet

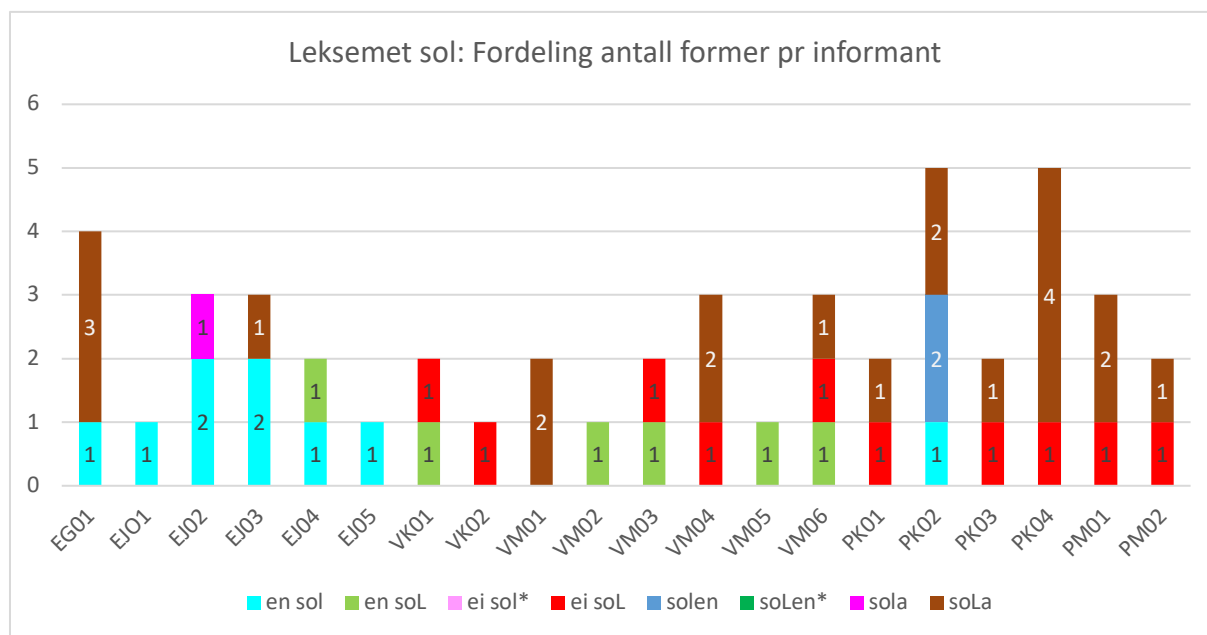
Av informantene med forekomst ser vi en tendens til et skille mellom genustildelinga i lokal og nivellert form. VM04 er unntaket her, som også bøyer den lokale forma *'hisstorie* maskulint. Det er dog kun 30 belegg for leksemet totalt, noe som øker sannsynlighetene for at resultatene kan være noe tilfeldige.

Jeg vil likevel trekke fram informant VM06. Likt som informant PK02 gjorde med leksemet *kirke* (se figur 4), ser vi at han har gjort et eksplisitt skille i genustildelinga av nivellert og lokal form av *historie*. Også han følger mønsteret fra tabell 1, hvor lokal form bøyes feminint, og nivellert form bøyes maskulint.

I figur 6 kommer det fram at for leksemet *sol*, likt som med leksemet *kirke*, er det ingen forekomster av lokal form bøyd med maskulint bestemthetssuffiks (*soLen*):

Figur 6

Leksem sol: Fordeling antall former pr informant

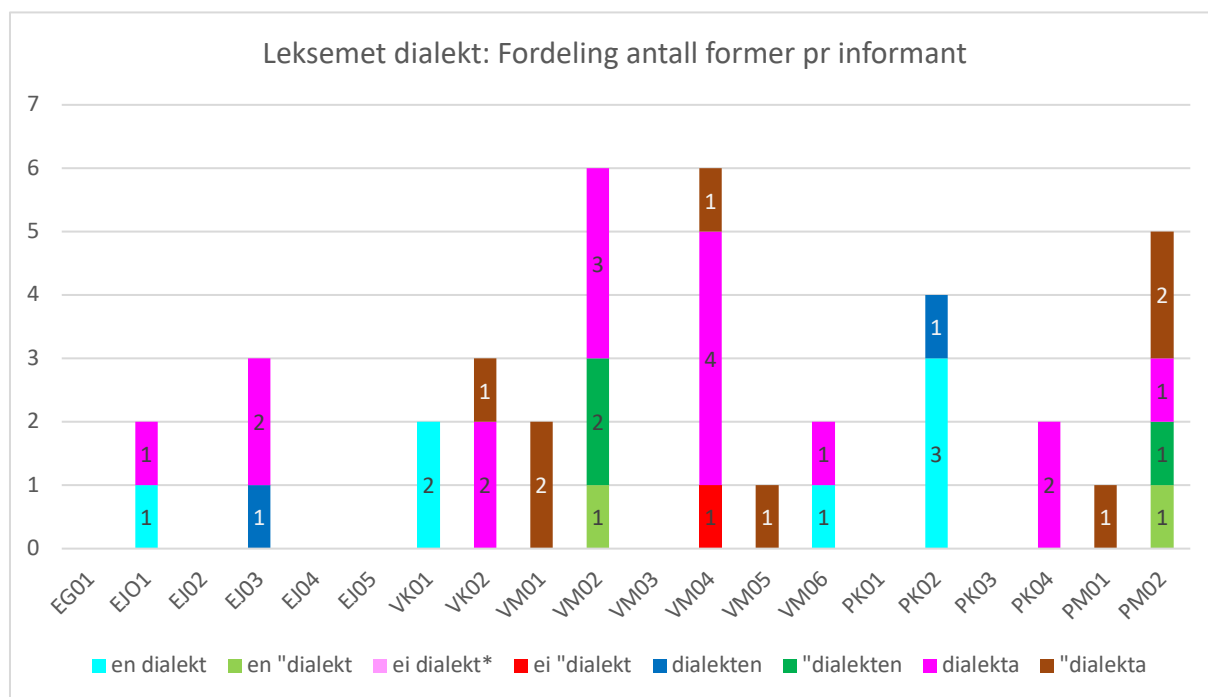

**Note: Det er ingen forekomster av "ei sol" eller "soLen" i materialet*

I bestemt form er det helt klart den lokale forma med tjukk l som blir brukt mest (*soLa*). To informanter bruker den nivellerte forma (*sol*) i bestemt form entall. EJ02 bøyer denne feminint en gang (*sola*), og PK02 bøyer denne maskulint to ganger (*solen*). Ubestemt lokal form (*soL*) har fått feminin artikkel i litt over 60% av tilfellene (10/16). Den nivellerte forma (*sol*) har alltid fått maskulin artikkel.

4.2.2 Dialekt og avis

Som Figur 2 viste, var det mindre forskjeller i genusmarkørene for leksema *dialekt* og *avis* enn for de tre foregående leksema. Produksjonen av disse leksema på individnivå vises henholdsvis i figur 7 og 8.

Figur 7*Leksemet dialekt: Fordeling antall former pr informant*

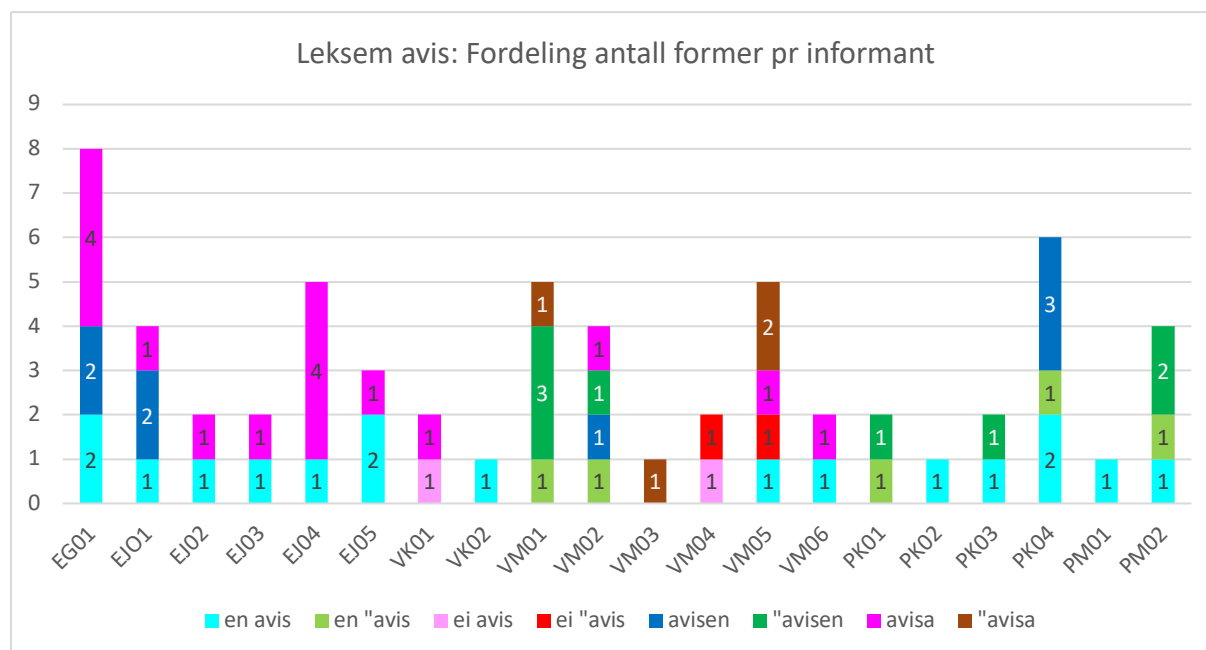
*Note: "ei dialekt" har ingen forekomster i materialet

Det framgår av figur 2 og 7 at *-a*-suffikset er en vanlig bøyingsmåte for leksemet *dialekt*, både i nivellert og i lokal form. Den lokale forma ('*dialekt*') har fått feminin artikkel i ett tilfelle, mens den nivellerte forma (*dialekt*) aldri har fått feminin artikkel, noe som følger mønsteret fra tabell 1 hvor lokal form oftere bøyes feminint enn nivellert form. Det er dog kun 13/20 informanter som har produsert leksemet i entall, samtidig som det også er flere informanter som kun har brukt bestemt form av leksemet. Leksemet *dialekt* var et av leksema som ikke blei eksplisitt elisert, og dette gjør at resultatene kan være noe mer tilfeldige.

Fordelinga av genusmarkører er noe interessant i leksemet *avis*. Som det framgår av figur 8, ser vi at de pensjonerte informantene aldri bøyer leksemet feminint, verken den lokale eller den nivellerte forma.

Figur 8

Leksemet avis: Fordeling antall former pr informant

Det er like mange voksne som bruker maskulin artikkel til den lokale forma 'avis, som det er voksne som bruker feminin artikkel for lokal form. 7/8 voksne bruker –a-suffikset i bestemt form minst én gang, og det er kun to voksne informanter som bruker –en-suffikset. Blant elevene dominerer –en-suffikset hos alle informantene utenom EJ01, men også hun har tatt det i bruk en gang.

4.3 Oppsummering resultater

Samla sett kan en se at lokal form har feminine genusmarkører i langt større grad enn tilsvarende nivellerte former. Dette gjelder spesielt i bruk av feminin artikkel, men også i nevneverdig grad i bruk av –a-suffiks, og særlig leksema *historie*, *kirke* og *sol*, som kan late til å ha tydeligst skille mellom lokal og nivellert form. To informanter gjør også dette skillet eksplisitt: PK02 for *kirke*, og VM06 for *historie*. *Dialekt* kan argumenteres for å også følge mønsteret fra tabell 1, men for dette leksemet brukes den maskuline artikkelen oftest i både nivellert og lokal form. *Padde* hadde en tydelig overvekt av maskulin artikkel i både nivellert og lokal form, men hadde dog svært få forekomster i bestemt form, noe som gjør det vanskelig å se noe mønster i suffikstildelinga. Leksemet *avis* er et interessant tilfelle, hvor de

pensjonerte informantene bøyer leksemet maskulint uansett form, de voksne bruker både feminine og maskuline artikler og suffiks i begge formene, og elevene bruker maskulin artikkel, men feminint suffiks i nivellert form.

Alderen på informantene spiller også ei rolle i bruk av lokal/nivellert form av leksema: I figurene 3–8 kan vi se at elevene kun bruker lokal form av leksemet *sol*, mens alle de 5 andre leksema forekommer kun i nivellert form i denne aldersgruppa. Elevene har også kun ett tilfelle av feminin artikkel; *ei kirke* (EJ02, se figur 4). Fordelinga i lokal kontra nivellert form av de 6 undersøkte leksema er jamnere mellom pensjonistene og de voksne informantene.

5. Diskusjon

Overordna tyder resultatene i denne studien på at *leksemets form i seg sjøl* kan påvirke genustildelinga det får. I denne delen vil jeg først sammenlikne genusfordeling i lokal kontra nivellert form av leksem i studien min hvor både lokal og nivellert form har forekomster i både ubestemt og bestemt form entall, med tidligere studier gjort på bruk av genus i de samme leksema. Videre vil jeg også diskutere nærmere åssen informantenes alder også kan ha ei innvirkning på genustildelinga også i trøgstadmålet. Til sist vil jeg diskutere rolla nivelleringsprosessen i landet kan ha i overgangen fra et tre- til et to-genus-system.

5.1 Trøgstadmaterialet sammenlikna med tidligere studier

I denne delen vil jeg sammenlikne genusbruk mellom lokale og nivellerte former av samme leksem i min studie med studiene til Lundquist et al. (2022) og Kola (2014). Studien til Lundquist et al. har undersøkt genusvariasjon i tale og skrift (2022, s. 29), og inkluderer data både fra et talemålskorpus (NDC)⁵, et bokmålskorpus (NoWac)⁶, og egen klassifiseringsstudie (2022, s. 29). Kola undersøkte derimot i hovedsak forskjellen på radikale og konservative bokmålsvarianter, og hovedfokuset hennes var altså ikke på genusbruk i seg sjøl (2014, s. 3). På grunn av dette har jeg valgt å ta utgangspunkt i Lundquist et al. (2022) sitt materiale, og

⁵ NDC er et nordisk talemålskorpus som inneholder innspillinger fra 110 steder i Norge. Den norske delen av materialet har ord fra både yngre og eldre talere, og består av ca to millioner ord (Lundquist et al., 2022, s. 40).

⁶ NoWac er et korpus med 700 millioner ord fra forskjellige internettkanaler, samlet inn mellom 2009 og 2010 (Lundquist et al., 2022, s. 40).

heller supplert med data fra Kola (2014) i substantivet (*sol*) som ikke forekom i Lundquist et al. (2022) sin studie.

Leksema fra mitt materiale måtte ha forekomster i både ubestemt og bestemt form i både lokal og nivellert form av leksemet, for å undersøke hvorvidt leksemets frekvens i talemål og/eller skriftspråket (her: bokmål) kan ha ei innvirkning på om det oppstår et skille i genustildeling innad i de samme leksema, basert på om taleren bruker lokal eller nivellert form. Leksema måtte også ha forekomster hos over halvparten av informantene, og ha 30+ forekomster til sammen i entall, for å ha nok forekomster til å kunne ha et sammenlikningsgrunnlag.

I min studie er det kun *avis*, *sol* og *kirke* som oppfyller de ovennevnte krava, og som samtidig har forekomst i minst én av studiene.

5.1.1 Kirke og sol

I Figur 2 (se også Tabell 2 i vedlegg 1) kommer det fram at leksema *kirke* og *sol* kan late til å ha et nærmest konsekvent skille i bruken av genuskjønnsformer i lokal og nivellert form.

I det skriftlige NoWaC-korpuset blir *kirke* bøydd maskulint i bestemt form i omtrent tre fjerdedeler av forekomstene i bokmål, og i ubestemt form har leksemet maskulin artikkel i så godt som alle forekomster (Lundquist et al., 2022, s. 42). Interessant nok har den muntlige forma i NDC-korpuset maskulin artikkel i under halvparten av tilfellene, og *-a*-suffiks i mer enn fire femtedeler av tilfellene (Lundquist et al., 2022, s. 42). Studien til Lundquist et al. sier ikke noe om den fonetiske forma til bestemt form av *kirke* i NDC korpuset, men med resultatene fra min studie (se Figur 4), vil det være interessant å undersøke om forekomstene av *-en*-suffikset i NDC-korpuset var brukt i sammenheng med en bokmålsnær uttale av leksemet.

I Kolas studie kom det fram at leksemet *sol* er bøydd med maskulint suffiks i bestemt form entall i mer enn halvparten av tekstene hun undersøkte (2014, s. 59). Kola undersøkte dog ikke forekomst av maskulin artikkel. I min studie var det kun to tilfeller av *-en*-suffikset i bestemt form, og begge var brukt i den nivellerte forma av leksemet. Det ville være

interessant å undersøke dette leksemet også i NDC-korpuset, for å undersøke om *-a*-suffikset er mer frekvent i et muntlig korpus.

5.1.2 Avis

I Figur 2 så vi at *-a*-suffikset er en vanlig bøyingsmåte i bestemt form entall for leksemet *avis* både i lokal og nivellert form, samtidig som informantene oftest brukte den maskuline artikkelen *en* i ubestemt form.

Både ubestemt og bestemt form av *avis* markeres feminint i omtrent tre fjerdedeler av forekomstene i NDC-korpuset, men markeres maskulint i omtrent tre fjerdedeler av forekomstene i bokmålskorpuset NoWaC (gjengitt i Lundquist et al., 2022, s. 42). I Kola sin bokmålsundersøkelse brukes *-a*-suffikset kun i 22% av forekomstene av bestemt form av *avis* (2014, s. 59), noe som er en litt mindre andel enn NoWaC-korpuset. I disse korpusera kan man anta at leksemet ofte blir bøyd enten etter tradisjonelt feminint mønster, eller etter tradisjonelt maskulint mønster, på grunn av skriftspråksnormenes krav til formkonsekvens innad i samme tekst: Å tillate mønsteret «*en bok – boka*» er relativt nytt i bokmål, og en kan anta at skrivere som har lært seg å være konsekvent i formbruk, ikke nødvendigvis også har fått med seg at mønsteret *en/-a* tillates i bokmål. Jeg tar likevel et forbehold om at man ikke får informasjon av bøyingsmønsteret til hver av talerne/skriverne ut ifra grafene gjengitt i Lundquist et al. (2022).

Alderen på talerne i mitt materiale ser ut til å spille en rolle for genustildelinga av leksemet *avis* (se Figur 8). Her så vi at både elever og pensjonister oftest brukte maskulin artikkel i ubestemt form, og de voksne brukte oftest feminin artikkel. Samtidig ser vi at det er elevene og de voksne som bruker *-a*-suffikset i bestemt form. Det ville være interessant å undersøke om det er alderen på taleren eller forma på leksemet som har mest å si på genustildelinga i leksemet i NDC-korpuset.

5.2 Formas betydning for genustildelinga

Forskjellen mellom bruk av tradisjonelt feminine former i de lokale kontra de nivellerte formene av samme leksemet i mine data er slående, både i bruk av feminin artikkel, og i bruk

av *-a*-suffiks. Feminin artikkel brukes i hele 50 prosentpoeng flere tilfeller i lokal form enn for nivellert form (se tabell 1). Forskjellen er noe mindre i suffiksbruken, hvor det tradisjonelt feminine suffikset brukes i 24 prosentpoeng flere tilfeller i lokal enn nivellert form. At det er større forskjell i bruk av feminin artikkel enn det er i bruk av *-a*-suffikset, er ikke overraskende, da flere studier argumenterer for at suffikset er mer motstandsdyktig for forandring enn frittstående, tilhørende ord (f.eks. Enger, 2018; Rodina & Westergaard, 2016; Busterud et al., 2020).

Høy forekomst av *-en*-suffiks i bokmål vil påvirke genussystemet til taleren (se Lundquist et al., 2022, s. 51). Lundquist et al. har argumentert for at mindre hyppige ord i en talespråkskontekst, sammenlikna med skriftspråket, vil bli hardere ramma av genusskifte, og at høy talespråksfrekvens kan motvirke genusskifte (2022, s. 51). I mitt materiale ser man at tre leksem, nemlig *kirke*, *historie*, og *sol*, har fått et tydelig skille i bruk av genusmarkører ut ifra hvorvidt ei form er lokal eller nivellert. Og jeg vil argumentere for at maskulint suffiks i bokmål kan påvirke den *nivellerte* forma først. Den nivellerte, «standard østnorske» forma blir ofte omtalt som å «snakke bokmål» (Mæhlum, 2009, s. 13), og det er mulig at jo nærmere skriftspråksforma den talte forma er, jo enklere vil grammatikken fra skriftspråket påvirke talemålet.

To talere hadde et eksplisitt skille i genustildelinga av leksemet basert på om det hadde lokal eller nivellert form (se figur 4 og 5). En mulig forklaring på det eksplisitte skillet som har oppstått hos disse to kan være at de har møtt den lokale forma av leksema *kirke* og *historie* oftere enn den nivellerte forma i tale, og at den lokale forma derfor har beholdt den feminine genustildelinga hos disse talerne, mens den nivellerte forma har blitt påvirket av skriftspråket, som har en stor overvekt av maskulin genustildeling.

Den ene taleren (PK02) endra ikke talemålet sitt etter situasjon, mens den andre taleren (VM06) endra talemål, men ikke genussystem (se Wiig, 2023, s. 49 og 53). Det gjør det interessant at disse informantene likevel har fått et eksplisitt skille mellom nivellert og lokal form av leksemet *historie*. Alle forekomstene VM06 hadde av leksemet *historie* var i samme, 'uformelle', opptakssituasjon, og PK02 veksle mellom nivellert og lokal form uavhengig av

opptakssituasjonene. Dette kan tyde på at situasjonen leksemet forekommer i har mindre å si for genustildelinga enn hvilken *form* leksemet har.

5.3 Alder og genus

Leksemet *avis* skiller seg noe fra de andre leksema i denne studien, og i bestemt form er det den *lokale* forma som har størst andel maskuline former, mens den nivellerte bestemte forma blir bøyd feminint oftere enn maskulint (se figur 2). Om man derimot tar en nærmere titt på genustildelinga til hver informant (se figur 8), ser man at pensjonistene konsekvent bøyer leksemet maskulint, uavhengig av form. Som gruppe bøyer de voksne leksemet omtrent like ofte feminint som maskulint, også dette uavhengig av form. Elevene har kun forekomster av den nivellerte forma, og i deres gruppe er *-a*-suffikset tydelig det mest brukte. En mulig forklaring på dette kan være at *avis* opprinnelig har vært et *maskulint* leksemet i trøgstadområdet, men at det har gjennomgått et genusskifte *til* hunkjønn blant voksne talere. Alle elevene bøyer leksemet i samsvar med vanlig felleskjønnsbøying med tradisjonelt maskulin artikkel + *-a*-suffiks. Dette er uavhengig om de i studien har tatt i bruk et to- eller et tre-genus-system.

Som gruppe har elevene få forekomster av feminin artikkel: Kun tre av elevene brukte feminin artikkel i det hele tatt. Hele 9 av 11 av disse tilhørte samme elev (EJ02), hver av de to andre (EJ01 og EJ03) hadde kun én forekomst hver (se figur 1). Dette er ikke overraskende, da det samsvarer med tidligere studier på bortfall av hunkjønn (se bl.a. Busterud et al., 2020; Lødrup, 2011; Stabell, 2016; Westergaard & Rodina, 2016). Gruppen tar likevel ofte i bruk *-a*-suffikset, noe som også samsvarer med tidligere funn om at dette suffikset «overlever» genusendringa (se Lødrup, 2011; Svenonius, 2016). Den generelle dialektnivelleringa i landet (se 2.8) har også ført til at disse unge talerne heller ikke tar i bruk lokale former i like stor grad som tidligere generasjoner.

5.4 Nivellering og genus-systemet

Til sist vil jeg argumentere for at forskjellen i genustildeling i lokale kontra nivellerte former kan være en del av den større nivelleringsprosessen i landet. I tidligere studier av genusutviklinga har dette blitt behandlet som en separat prosess. Lundquist et al. spurte seg avslutningsvis om årsaka til at færre talere i de store byene tar i bruk et tre-genus-system kan

bero på at tilgangen på det tradisjonelle lokale talemålet spiller en rolle på genusinnlæringa til talerne (2022, s. 51). De lokale formene av leksema får langt oftere feminin genustildeling enn de nivellerte formene av samme leksem, både i bruk av artikkelen *ei* og *-a*-suffikset. Dette kan tyde på at det er en sammenheng mellom utviklinga i genussystemet og den øvrige nivelleringsprosessen i landet som sådan.

Når lokale former av et leksem oftere bøyes med tradisjonelt feminine former, vil dette kunne være en del av svaret på Lundquist et al. (2022, s. 52) sitt spørsmål om tilgang på det lokale talemålet kan ha ei innvirkning på talerens utvikling av genussystemet: Viss nivellerte former oftere er bøydd maskulint, vil det være sannsynlig at dersom man vokser opp i et område med et svært nivellert talemål, vil man få tilgang på færre feminine former av leksema, og dermed kun tilegne seg tradisjonelt maskuline bøyingsformer. I denne studien har det også kommet fram at det kan oppstå et skille i genustildeling innad i samme leksem, hvor den lokale forma beholder tradisjonelt feminine genusmarkører, mens den nivellerte forma går over til å bli bøydd med tradisjonelt maskuline genusmarkører. Det er mulig dette avhenger av at den lokale forma er mer frekvent i talemålet enn den nivellerte forma.

Jeg vil med det argumentere for en utvidelse av Lundquist et al. sin teori om åssen lavfrekvente ord i talespråket er mest utsatt for genusskifte, da disse orda ofte forekommer i maskulin form i skrift (2022, s. 51). Jeg foreslår at om dersom et leksem har forskjellig form i den lokale dialekten i forhold til den «standard østnorske», nivellerte forma, vil det være den nivellerte forma som er mest utsatt for genusskifte. Dette kan gjelde spesielt dersom den lokale forma er mer frekvent i talemålet enn den nivellerte.

6 Konklusjon

I denne studien har jeg vist at lokale former av et leksem oftere bøyes feminint enn nivellert form av samme leksem i trøgstadmålet, og at tre-genus-systemet altså ser ut til å være mer robust i lokale former. To informanter gjorde dette skillet eksplisitt i hvert sitt leksem. Det var ikke et like tydelig skille mellom leksemets form og genustildeling i alle leksema, men det er likevel tydelige funn at det svært ofte er en sammenheng mellom leksemets form og leksemets genustildeling. Jeg har argumentert for at både leksemets form og formenes

frekvens i talemålet, også vil kunne påvirke genustildelinga, og at utviklinga hvor yngre talere bruker et to-genus-system, også i noen grad kan henge sammen med nivelleringsprosessen i landet hvor yngre talere bruker færre lokale former i sitt talemål. Overgangen fra et tre- til et to-genus-system vil med det nå den nivellerte forma raskere enn lokale form(er) av samme leksem.

Materialet i denne undersøkelsen er svært begrensa, og videre studier på feltet er nødvendig. Det vil også være interessant å undersøke om dette skillet har oppstått også i andre talemål, og om det er et fellestrekk for genusutviklinga i en større del av landet.

Forfatteromtale

Ida-Sofie Barkerud er sendelektor i norsk ved Universitetet i Vilnius. Hennes faglige interesser er språk og identitet, genusutviklinga, radikale bokmålsformer, og samisk.

Referanser

Andersen, B. A. (1978). Utsyn over måla i Østfold. I N. E. Øy (Red.), *Østfold* (s. 273–296). Gyldendal.

Andreou, M. (2019, 27. mars). Lexemes. I *Oxford Bibliographies*.
<https://10.1093/OBO/9780199772810-0232>

Beito, O. T. (1954) *Genusskifte i Nynorsk*. Det Norske Vitenskaps-Akademi.

Busterud, G., Lohndal, T., Rodina, Y. & Westergaard, M. (2020). Hvor mange genus er det i Trondheims-dialekten? *Maal og Minne*, 112(2), 1–36.

Conzett, P. (2020). Genusvariasjon i norsk skriftspråk: Ei undersøking av genusbruken ved substantiv i bokmål og nynorsk. *Septentrio Reports*, 4(2020), 1–187.
<https://doi.org/10.7557/sr.2020.4>

- Enger, H.-O. (2018). Why traces of the feminine survive where they do, in Oslo and Istria: How to circumvent some “troubles with lexemes” I O. Bonami, G. Boyé, G. Dal, H. Giraudo & F. Namer (Red.), *The lexeme indesscriptive and theoretical morphology*, 234–255.
- Hockett, C. F. (1958). *A course in modern linguistics*. Macmillan.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-1770.1958.tb00870.x>
- Hoff, I. (1965). Bygdemålet i Heggen og Frøyland. I *Heggen og Frøland: Fellesbind for bygdene Askim, Eidsberg og Trøgstad, Første halvbind* (s. 312–377). Askim Boktrykkeri.
- Kola, K. W. (2014). *Bokmålsbruk- hvorledes/hvordan/åssen og hvorfor? Om bruken av morfologiske og ortografiske varianter i bokmålsnormalen*. [Masteroppgave]. Universitetet i Oslo.
- Kulbrandstad, L. A. & Kinn, T. (2016) *Språkets mønstre: Norsk språklære med øvingsoppgaver* (4. utg). Universitetsforlaget.
- Lundquist, B., Klassen, R. & Westerggard, M. (2022). Dynamikken i en språkendringsprosess: Bortfall av hunkjønnsformer i norsk. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 40, 27–56.
- Lødrup, H. (2011). Hvor mange genus er det i Oslo-dialekten? *Maal og Minne*, 103(2), 120–139.
- Løvestad, A. (2014). Litt om uttale og grammatiske regler i båstadmålet. I T. Skjennem & K. Skjennem. *Efferno sieru? Ol å oltak fra Båstad. Å lett ani* (s. 235–271). Østfold Trykkeri AS.
- Mæhlum, B. (2009). Standardtalemål? Naturligvis! En argumentasjon for eksistensen av et norsk standardtalemål, *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 27(1), 7–26.
- Mæhlum, B. & Røyneland, U. (2012). *Det norske dialektlandskapet: Innføring i studiet av dialekter*. Cappelen Damm Akademisk.

- Sandøy, H. (2009). Standardtalemål? Ja, men...! Ein definisjon og ei drøfting av begrepet, *Norsk Lingvistisk Tidsskrift*, 27(1), 27–47.
- Språkrådet, (2023). *Grammatisk kjønn*. Språkrådet.
<https://www.sprakradet.no/Vi-og-vart/hva-skjer/Aktuelt/2023/grammatisk-kjonn/>
- Stabell, K. M. (2016). *En studie av femininum i altadialekten: Vi sir aldri ei*. [Masteroppgave]. Universitetet i Stavanger.
- Stjernholm, K. & Søfteland, Å. (2019). Talemål i Sør-Østfold. Ideologi, struktur og praksis, *Målbrytning*, 10, 101–131.
<https://doi.org/10.7557/17.4947>
- Svenonius, P. (2016). *Declension Class and the Norwegian Definite Suffix*. CASTL, University of Tromsø – The Arctic University of Norway.
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190210304.003.0012>
- Vikør, L. S. (2022, 12. august). Rettskrivingsreforma av 2005. I *Store Norske Leksikon*.
https://snl.no/Rettskrivingsreforma_av_2005
- Westergaard, M. & Rodina, Y. (2016). Hvor mange genus er det i Tromsø-dialekten. *Maal og Minne*, 108(2), 159–189.
- Wiig, I.-S. I. (2023). *Æi kjørrke i soLa og en kjirrke i solen? En casestudie av genusbruk og talemålsvariasjon i gamle Trøgstad kommune* [Masteroppgave]. Høgskolen i Østfold.

Vedlegg 1: Tabell over leksem med forskjellig lokal og nivellert form

De lokale formene er kursivert, og de tilsvarende nivellerte formene er oppført på bokmål.

Formene er ført opp alfabetisk, fordelt etter hvilket målmerke de inneholder. Rekkefølgen er: jamvektordsord, senka/åpna ord, importord med førsteleddstrykk, og ord med tjukk L. Dersom det ikke finnes noen belegg i materialet for enten den lokale eller den nivellerte forma, har forma uten belegg blitt oppført i tabellen med parentes. Disse formene har blitt oppført i tabellen for å tydeliggjøre hva det tilsvarende ordet ville vært i lokal/nivellert form, og for å unngå forvirring i ord som *færrje*. For å kunne vise tilsvarende lokal uttale av ord uten belegg har jeg brukt transkripsjonene i vedlegg 4 i mi masteroppgave (Wiig, 2023, s. 90–91). Jeg vil presisere at formene uten belegg *ikke* inngår i analysen.

Tabell 2

Feminine former fordelt etter leksem

Substantiv	Ubestemt artikkel	–a-suffiks	Jamvektssuffiks
<i>haka</i>	0/1	-	6/6
<i>hake</i>	0/1	2/4	*
<i>(nasa)</i>	-	-	-
<i>nese</i>	-	1/1	*
<i>bøggd</i>	-	2/2	
<i>bygd</i>	-	19/20	
<i>kjærrke / kjørrke</i>	17/18	17/17	
<i>kirke</i>	4/25	5/18	
<i>færrje</i>	-	1/1	
<i>(farge)</i>	-	-	
<i>kørrj</i>	-	2/2	
<i>(kurv)</i>	-	-	
<i>pædde</i>	3/8	1/3	
<i>padde</i>	8/32	1/2	

<i>'adresse</i>	-	1/1	
(adresse)	-	-	
<i>'avvis / 'avis</i>	2/7	4/11	
avis	2/19	16/25	
<i>'dialekt</i>	1/3	8/11	
dialekt	0/7	16/18	
<i>('fårrettninng)</i>	-	-	
forretning	-	1/1	
<i>'hisstorie</i>	4/6	3/4	
historie	0/11	1/9	
<i>avsLuttninng</i>	-	0/1	
(avslutning)	-	-	
<i>æLv</i>	-	1/1	
(elv)	-	-	
<i>fLasske</i>	1/1	3/3	
flaske	0/1	-	
<i>fLytting</i>	-	1/1	
flytting	-	-	
<i>(innLeverinng)</i>	-	-	
innlevering	-	1/1	
<i>joL</i>	-	1/1	
(jord)	-	-	
<i>kLåkke / kLokke</i>	13/21	20/20	
klokke	-	0/1	
<i>soL</i>	10/16	19/19	

sol	0/9	2/4	
<i>tavvLe</i>	-	3/3	
(tavle)	-	-	
<i>utvikkkLing</i>	-	1/1	
(utvikling)	-	-	
Total lokal	52/81 (63%)	88/102 (86%)	6/6 (100%)
Total nivellert	14/108 (13%)	65/104 (62%)	-